

**Валентина Балахтар,**  
кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи,  
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,  
вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Україна

## ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНІ НОВОУТВОРЕННЯ НА РІЗНИХ СТАДІЯХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

*Мета статті – висвітлити сутність становлення повноцінної особистості фахівця-професіонала із соціальної роботи й емпірично дослідити професійно-особистісні новоутворення на різних стадіях становлення фахівців із соціальної роботи. Для досягнення поставленої мети було проаналізовано основні теоретико-методологічні підходи до проблеми становлення особистості (психодинамічний, біхевіорально-когнітивний, екзистенційно-гуманістичний, діяльнісний, суб'єктно-вчинковий, генетико-моделюючий, акмеологічний, рефлексивний тощо). Показано неоднозначність трактування досліджуваного феномену, зосередження науковців, які працюють у межах цих підходів на різних аспектах становлення особистості (формування, розвиток, саморух, самозміна, саморегуляція тощо). У статті наведено результати дослідження професійно-особистісних новоутворень на різних стадіях професійного становлення фахівців із соціальної роботи. Кількісну обробку емпіричних даних було здійснено за допомогою методів математично-статистичної обробки із використанням комп'ютерної програми SPSS. Найбільш характерним рівнем професійно-особистісних новоутворень упродовж професійного становлення фахівців є рівень нижче середнього. Встановлено статистично значущі відмінності становлення особистості фахівців із соціальної роботи на різних його стадіях залежно від статі, місця проживання, стажу роботи тощо. Виявлено вищі показники становлення особистості фахівців жіночої статі, ніж у працівників чоловічої статі; фахівців соціальних служб міста порівняно з працівниками сільської місцевості. Особливості становлення особистості фахівців із соціальної роботи залежно від стажу роботи свідчать, що в цілому воно відбувається у позитивному та продуктивному напрямку ( $p < 0,01$ ).*

**Ключові слова:** соціальна робота, фахівець, стадії професійного становлення, професійно-особистісні новоутворення.

### Вступ

Одним із пріоритетних напрямів соціальної політики, спрямованої на задоволення потреб й інтересів кожної людини та суспільства в цілому, створення соціальних гарантій, заснованих на принципах солідарності та соціальної справедливості, виступає соціальна робота як універсальний інструмент і механізм реалізації соціальної політики та професійна діяльність особистості, що базується на гуманному ставленні людей один до одного. Саме тому нагальною потребою сьогодення є становлення повноцінної особистості фахівця-професіонала із соціальної роботи як суб'єкта, здатного стати необхідною рушійною силою змін у суспільстві, якісно і творчо реалізувати функції соціальної роботи з оптимальними психологічними втратами, володіти засобами самотворення й саморозвитку, самоорганізації і саморегуляції, пробудження індивідуальної активності, зумовленої зміною норм, настанов тощо. Становлення особистості фахівців із соціальної роботи, створення сприятливих умов для їхнього життєвого самовизначення й самореалізації є надзвичайно актуальним для нашої країни в умовах сьогодення (Балахтар, 2018).

Фахівець із соціальної роботи упродовж свого становлення «постійно змінюється, самовизначаючись у просторі значущих стосунків і ставленні до

життя», самостійно керує власною поведінкою, є автором свого життєвого проекту, здатний втілювати його лише за умови наявності життєстійкості (Титаренко, 2003). Цілісність діяльності фахівця зумовлена певними системоутворюючими елементами, серед яких центральне місце посідає його соціальна активність як суб'єкта життя, а його основними формами прояву виступають життєздійснення та життєтворчість. «Людина творить власне життя, здійснюючи виробництво необхідних засобів» (Вернік, 2017, с. 30-50). Це, у свою чергу, потребує з'ясування чинників, механізмів, що сприятимуть успішному становленню особистості фахівця із соціальної роботи як професіонала, здатного до реалізації професійної діяльності щодо надання допомоги різним категоріям населення, акцентуючи увагу на найвищій цінності нинішнього суспільства – людині, її сутності, індивідуальних особливостях, попередженні та профілактиці проблем з метою забезпечення гідного життя кожному громадянину України.

Варто також ураховувати, що значна кількість учених (І. Зубкова, В. Сластьонін, А. Шутенко) дотримуються думки, що процес особистісно-професійного становлення фахівця та його готовність до майбутньої професійної діяльності суттєво пов'язані між собою, оскільки у професійній діяльності він може реалізува-

ти творчі, особистісні цінності, але за умови, якщо вони були попередньо сформовані в процесі особистісного становлення та формування готовності до діяльності у сфері соціальної роботи.

Безумовно, існують певні суперечності між значеними поняттями. Зокрема, науковці (І. Зубкова, В. Сластьонін, А. Шутенко) виокремлюють такі (Зубкова, 2003, с. 4-11): 1) між динамікою професійних завдань, вимог до професії та внутрішньою готовністю до їх здійснення; 2) між невизначеністю політики, морально-ідеологічними настановами в суспільстві і прагненням майбутнього фахівця займати чітку та визначену позицію; 3) між природною особистісною потребою людини в самореалізації і можливостями її досягнення в умовах майбутньої діяльності.

Самоінтерес, самопізнання, рефлексія, самовизначення, саморегуляція, самоствавлення, самопроекування, самовдосконалення, самоактуалізація, саморозвиток, самоствердження й самовдосконалення, самореалізація – такий ланцюг «самопроцесів» є шляхом до становлення особистості фахівця. Результативність просування фахівця цим шляхом залежить від усвідомленого розуміння цінностей самореалізації і теоретичної та практичної готовності до їх кваліфікованого втілення у професійну діяльність (Лосева, 2007). Адже, як зазначає К. Абульханова-Славська, лише «той тип, який мислить про себе як суб'єкта, прагне до організації цілісного контуру діяльності, виступає її ініціатором, тоді як той, хто мислить про себе як об'єкт, здійснює її лише як простий виконавець» (Абульханова, с. 49-50).

#### Мета та завдання

Мета статті – висвітлити сутність становлення повноцінної особистості фахівця із соціальної роботи та емпірично дослідити професійно-особистісні новоутворення на різних стадіях становлення.

Завдання дослідження: 1) розглянути сутність становлення особистості фахівця із соціальної роботи; 2) емпірично дослідити професійно-особистісні новоутворення на різних стадіях становлення фахівців із соціальної роботи.

#### Методи дослідження

У дослідженні взяли участь 625 фахівців із соціальної роботи з різних регіонів України на різних стадіях професійного становлення: 1) на стадії професійної підготовки – студенти віком до 23 років (31,0%); 2) на стадії професійної адаптації – молоді фахівці віком до 30 років (15,0%); 3) стадії формування професійної компетентності – фахівці віком від 30 до 40 років (16,3%); 4) стадії формування професійної майстерності – фахівці віком від 40 до 50 років (11,3%); 5) стадії вдосконалення професійної майстерності та передачі досвіду – фахівці віком від 50 до 60 років (14,7%); 6) постпрофесійної стадії – фахівці віком від 60 років і більше (11,7%).

Під час дослідження використовувались такі методи: аналіз науково-методичної літератури в галузі освіти та соціальної роботи, анкетування, психодіагностичні методики – для дослідження складових і професійно-

особистісних новоутворень на різних стадіях становлення особистості фахівця із соціальної роботи, авторська методика незавершених речень, констатувальний експеримент, *математично-статистичні методи* (пошук первинних статистик, кореляційний, дисперсійний і факторний аналізи). Статистична обробка даних і графічна презентація результатів здійснювалася за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 23.0).

#### Результати теоретико-емпіричного дослідження

Розглядаючи значущість становлення особистості для успішності професійної діяльності, варто відзначити, що життя людини неможливо уявити без професійної діяльності, професійного становлення конкурентоспроможного фахівця, який характеризується рівнем професійної, соціальної і особистої компетенції, що забезпечують його впевненість у власних силах і здібностях витримати конкуренцію на ринку праці (Осницький, 1996).

Особистісне та професійне становлення особистості невід'ємно пов'язані між собою, що зумовлено природженим прагненням людини до самоздійснення, яке вона реалізує, постійно приймаючи відповідні рішення відповідно до життєвих цілей та особистісних цінностей (Помиткіна, 2013), трансформуючи «особисту життєдіяльність у предмет практичного перетворення, що веде до вищої форми життєдіяльності особистості – творчої самореалізації» (Мітіна, 1977).

Становлення особистості фахівця передбачає задоволення потреб у розвитку і саморозвитку, професійному самозбереженні, формуванні професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих і професійно важливих якостей та їх інтеграцію, готовність до постійного професійного зростання, пошуку оптимальних прийомів якісного і творчого виконання діяльності відповідно до індивідуально-психологічних особливостей людини (Зеєр, 2005). Водночас, як зазначає Г. Балл (Балл, 2005), вимоги до загального рівня особистісного розвитку є неоднаковими в різних професіях; деякі з них (передусім, типу «людина – людина», за Є. Климовим) – в тому числі й соціальна робота – вирізняються тим, що зрілість особистості постає «умовою і невід'ємним компонентом успішного професійного становлення» (Піняєва, 1998).

У межах *психодинамічного підходу* становлення особистості трактується, насамперед, як прагнення до особистісної цілісності та зростання через подолання певних суперечностей і негативів у власній особистості (А. Адлер, М. Везерел, Е. Еріксон, П. Куттер, П. Когут, Е. Фром, З. Фройд, К. Хорні, К.-Г. Юнг та ін.). А. Адлер уважав основою становлення особистості прагнення людини зберегти в цілісності свою індивідуальність, усвідомлювати і розвивати її, формувати та спрямовувати власний стиль життя, самостійно і творчо підходити до його реалізації, набувати духовності, любити (Ткалич, 2013).

Становлення особистості як функціонування під впливом соціального середовища, коли у процесі набування здатність до саморегуляції, самоконтролю і самоефективності, розглядається в межах *біхевіорально-когнітивного підходу* (А. Бандура, Ж. Піаже, Дж. Роттер, Б. Скіннер, Дж. Уотсон та ін.). Важливу роль у набуванні й організації поведінки особистості відводив А. Бандура поняттям «саморегуляції», «самоконтролю» і «самоефективності». Зокрема, самоефективність учений розуміє як усвідомлену здатність людини поратись зі специфічними чи складними ситуаціями, а її розвиток забезпечують когнітивні вміння будувати свою поведінку, набувати опосередкований досвід, реалізувати вербальне самонавіювання та переконання, гнучко входити у стан фізичного та емоційного підйому, забезпечуючи успіх (Bandura, 1977).

Згідно з *культурно-історичною концепцією та діяльнісним підходом*, становлення особистості тлумачиться насамперед як процес формування нових психологічних якостей – новоутворень – у процесі цілеспрямованої активності самого індивіда, провідної для певного віку діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Д. Леонтьєв та ін.), соціальних відносин, формуючись у різноманітних соціальних системах і різних структурах діяльності та набуваючи цілісності в різних її формах (Петровський, 1975); набуття особистістю в процесі розвитку певної форми – цілісної системи соціальних властивостей, що являє собою ієрархію, «специфічне об'єднання і функціонування в процесі життєдіяльності особистості різних рівнів її організації». Розвиток є процесом формування людини «шляхом виникнення на кожному ступені нових специфічних якостей, зумовлених попередніми стадіями, що представлені не у готовому вигляді, а формуються поступово» (Виготський, 1956).

Становлення особистості неможливо уявити без самопроекування як здатності діяти, розв'язувати змістові завдання, будувати власний смисловий простір, що втілюється в авторський задум, сюжет, текст. У процесі розв'язання таких завдань людина створює власну ментальну модель світу і самої себе, вибудовує власні життєві стратегії (Чепелева, 2016, с. 5-18) і сприяє саморозвитку і самопроекуванню власної особистості як двом взаємопов'язаним процесам (*герменевтичний*). Адаже без врахування елементів самопроекування розуміння процесів саморозвитку є неможливим, а зміст і форма є необхідними, оскільки є втіленням відповідної інтенції, а неодмінною умовою самотворення виступає духовність як основа для сходження особистості до найвищих ціннісних інстанцій.

Дослідник С. Рубінштейн (*суб'єктно-діяльнісний підхід*) у своїй концепції запропонував класичне тлумачення суб'єкта як ініціатора активності, доповнюючи це визначення термінами «самодетермінація», «саморозвиток» і «самовдосконалення». Становлення особистості як суб'єкта розглядають і через процес

освоєння смислу, цілей, завдань і способів перетворення навколишньої дійсності й самого себе, власної життєдіяльності, творення не лише власного й суспільного життя, а і власної особистості, яка конструює своє майбутнє (життєконструювання) як внутрішню детерміновану активність (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, А. Брушлинський, Т. Титаренко, Р. Стівенсон та ін.) розглядають у межах суб'єктно-суб'єктного підходу. При цьому суб'єктність розуміють як всеосяжну характеристику людини, що розкриває єдність усіх її якостей (Лукаевич, 2013); як здатність людини реалізовувати поставлені цілі, управляти, контролювати й оцінювати процес і результат своїх дій (Брушлинський, 2003).

Вагомий доробок у межах *суб'єктно-вчинкової парадигми*, суб'єктного підходу, принципу суб'єктності належить відомому українському психологу В. Татенку. Автор визначає роль людини в статусі автора, творця власного і суспільного життя (Татенко, 1996).

Ідеї саморозвитку та саморуху особистості займають центральне місце у межах *генетико-моделюючого підходу*, який лежить в основі генетичної психології (Максименко, 2015). Особистість, зауважує С. Максименко, є формою існування психіки людини, цілісністю, що здатна до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності та саморегуляції і має свій унікальний та неповторний внутрішній світ.

У межах *раціогуманістичного підходу* (Г. Балл) особливо важливим є становлення ціннісно-мотиваційного стрижня особистості як показника її професійної спрямованості. Науковець при цьому не ставить під сумнів значення професійних знань, умінь і навичок, але акцентує увагу на їх ролі як засобів, інструментів такої спрямованості (Балл, 2015).

Особливе значення у процесі становлення особистості у межах *акмеологічного підходу* відводиться самовизначенню і самоствердженню як здатностям людини знаходити своє місце у житті, суспільстві та діяльності, як суб'єкта, що має ціннісно-смислову природу та виражається в активному ставленні людини до самої себе і навколишньої дійсності, досягненні особистістю «акме», зумовленого об'єктивними та статусно-рольовими умовами життя людини в суспільстві (Б. Ананьєв, А. Деркач, З. Карпенко, Г. Радчук, В. Семиченко та ін.). Поняття «самовизначення» дослідники використовують у широкому діапазоні значень і найчастіше пов'язують із проблемами, що виникають на життєвому, особистісному та соціальному рівнях (Філоненко, 2015).

*Рефлексивний підхід* сприяє виходу особистості як суб'єкта у «метапозицію, де він може бути одночасно в позиції «над ситуацією», що розширює його систему розуміння та забезпечує особистісну екологію «незанурення», зберігаючи свіжий погляд на стан речей і глибше усвідомлюючи процес» (Гурієвська, 2014).

На нашу думку, становлення особистості фахівця – це індивідуально-специфічний перманентний цілісний процес розгортання взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою та оточуючим світом потенцій у систему характерних ознак і форм їх прояву (в якому відображено суб'єктну сутність і суб'єктну позицію фахівця), зумовлений потребами у самовизначенні, самоефективності, саморегуляції, самоставленні, самовдосконаленні, саморозвитку й самоактуалізації, внаслідок якого фахівець стає конкурентоспроможним на ринку праці за умови збереження позитивного внутрішнього психоенергетичного потенціалу й гармонії, несе відповідальність за наслідки своїх дій, результати професійної діяльності (Балахтар, 2018).

Емпіричне дослідження професійно-особистісних новоутворень на різних стадіях професійного становлення фахівців із соціальної роботи дозволило визначити його рівні. Встановлено, що найбільш характерним рівнем становлення особистості для досліджуваних фахівців із соціальної роботи є рівень нижче за середній (40,2%), третина респондентів мають вище за середній рівень становлення особистості, та 24,6% – середній. Крім того, 0,8% фахівців виявили низький рівень. Отримані показники свідчать про недостатність формування і розвитку професійно-особистісних новоутворень у фахівців із соціальної роботи (табл. 1).

Таблиця 1.

*Рівні професійно-особистісних новоутворень на різних стадіях професійного становлення у фахівців соціальної роботи*

Професійно-особистісні новоутворення	Рівні становлення (кількість досліджуваних у %)				
	низький	нижче середнього	середній	вище середнього	високий
самовизначення	1,0	55,2	31,4	12,4	
самопроєктування (життєконструювання) професійного шляху	-	36,2	33,0	30,9	
саморегуляції у професійній діяльності		7,8	25,5	63,7	2,9
самоствердження та самовдосконалення у професійній діяльності	1,4	38,6	41,4	18,6	
самореалізації фахівця як професіонала, досягнення «акме»		38,0	33,7	28,3	
рефлексії професійного досвіду і самотворення смислу подальшого життєвого шляху		1,4	71,2	27,4	
<b>Становлення особистості фахівця з соціальної роботи</b>	<b>0,8</b>	<b>40,2</b>	<b>24,6</b>	<b>34,4</b>	

Встановлено статистично значущі відмінності на різних стадіях становлення особистості фахівців із соціальної роботи залежно від статі (рис. 1), місця

проживання (рис. 2), стажу роботи (рис. 3) тощо ( $p < 0,01$ ).

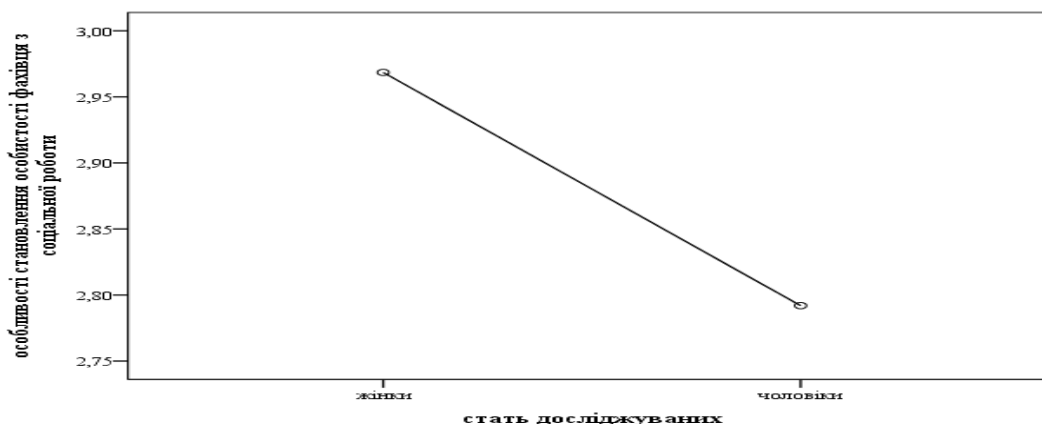


Рис. 1. Особливості становлення особистості фахівців із соціальної роботи за ознакою статі

Було виявлено вищі показники становлення особистості фахівців у респондентів жіночої статі, порівняно з працівниками чоловічої статі; у фахівців соціальних

служб міста порівняно з працівниками сільської місцевості (рис. 2) ( $p < 0,01$ ).

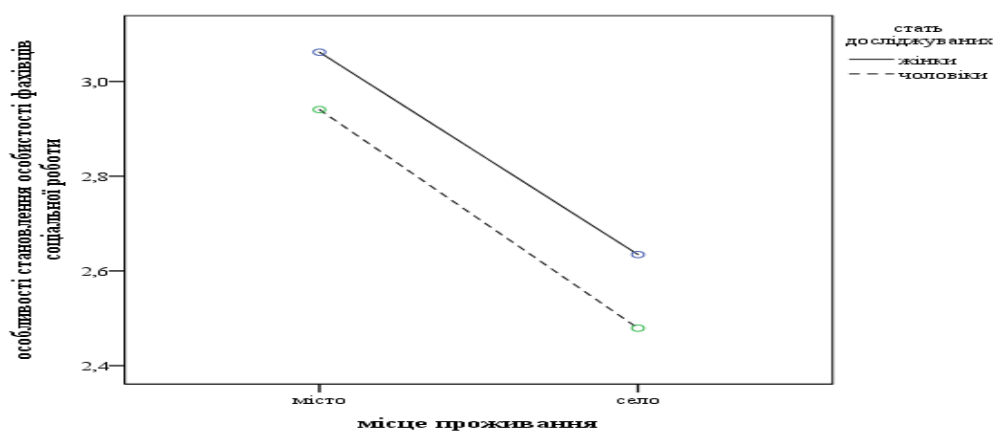


Рис. 2. Особливості становлення особистості фахівців із соціальної роботи залежно від місця проживання

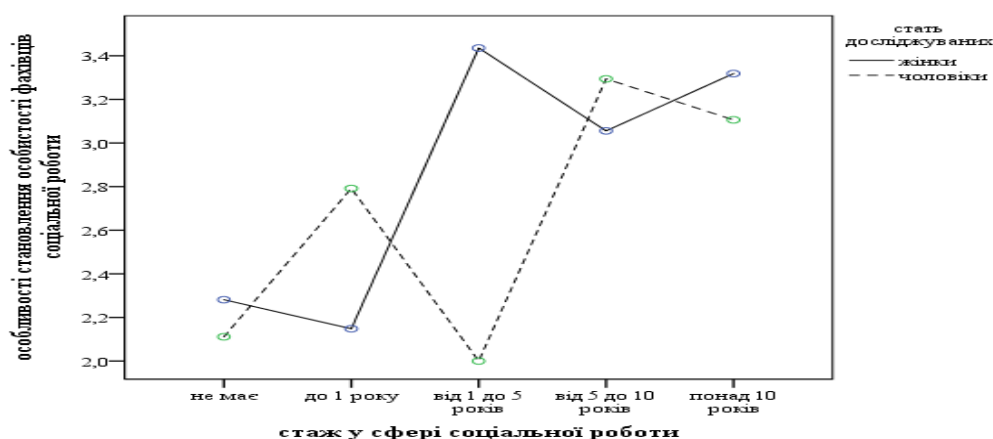


Рис. 3. Особливості становлення особистості фахівців із соціальної роботи залежно від стажу роботи

особливості становлення особистості фахівців із соціальної роботи залежно від стажу роботи свідчать, що в цілому воно відбувається у позитивному та продуктивному напрямку (рис. 3) ( $p < 0,01$ ).

**Висновки**

Отже, становлення особистості фахівця із соціальної роботи є складним і тривалим процесом, що передбачає появу професійно-особистісних новоутворень на всіх стадіях, зумовлених формуванням відповідних психофізіологічних, психологічних, соціальних, педагогічних та інших якостей, що сприятимуть як самовизначенню у професійній діяльності, так і самопроєктуванню професійного шляху, саморегуля-

ції, самоствердженню та самовдосконаленню у професійній діяльності, а також самореалізації фахівця як професіонала, досягненню «акме», рефлексії професійного досвіду і самотворення смислу подальшого життєвого шляху.

Проведене емпіричне дослідження професійно-особистісних новоутворень на різних стадіях професійного становлення фахівців із соціальної роботи дозволило визначити рівні їхнього розвитку і становлення загалом та встановити потребу у формуванні та розвитку професійно-особистісних новоутворень у фахівців із соціальної роботи.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова К. А. О субъекте психической деятельности / К. А. Абульханова. – М. : Наука, 1973. – 287 с.
2. Балахтар В. В. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на формування професійної компетентності особистості фахівця соціальної роботи / В. В. Балахтар // *Information Technologies and Learning Tools*. – Vol. 66. – №4. – 2018. – С. 93-104 [Електронний ресурс]. – Доступно: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/download/2066/1365>
3. Балахтар В. В. Модель становлення особистості майбутнього фахівця з соціальної роботи / В. В. Балахтар // *Perspectives of science and education: The 3-rd International youth conference (July 6, 2018) SLOVO\WORD*. – New York, USA, 2018. – С. 303-314.
4. Балл Г. Психологія професійної діяльності крізь призму категорій «особистість» і «культура» / Г. Балл // *Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євро інтеграційних процесів: зб. наук. статей / за ред. В. Г. Кременя, М. Ф. Дмитриченко, Н. Г. Нічкало*. – Уклад.: М. В. Артюшина, В. П. Тименко та ін. – К. : НТУ, 2015. – 768 с.
5. Брушлинский А. В. Психология субъекта / А. В. Брушлинский. – СПб: Алетейя, 2003. – 272 с.
6. Вернік О. Л. Проблематика «життєвого шляху» у психологічному дослідженні / О. Л. Вернік // *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. – Екологічна психологія. – 2017. – Том. VII. – Вип. 44. – С. 30-50 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v7/i44/5.pdf>
7. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования / Л. С. Выготский – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 519 с.
8. Гурієвська В. М. Застосування рефлексивного підходу в системі державного управління / В. М. Гурієвська // *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. – 2014. – № 1. – С. 64-71 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu\\_2014\\_1\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2014_1_12)
9. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учебн. пособие / Э. Ф. Зеер. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. – 336 с.
10. Зубкова І. Ю. Психологічні особливості Я-образу вчителя професіонала за структурними компонентами цілісної моделі / І. Ю. Зубкова, В. О. Слатьонін, А. І Шутенко // *Практична психологія та соціальна робота*. – 2003. – №5. – С. 4-11.
11. Лосева Н. М. Самореалізація особистості викладача вищого навчального закладу як загальнопедагогічна проблема: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. М. Лосева. – Харків: Б.в., 2007. – 43 с.
12. Лукасевич О. А. Суб'єкт, суб'єктність і вчинкова діяльність / О. А. Лукасевич // *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України та Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет»*; за ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – №1 (3) – С. 44-49.
13. Максименко С. Д. Теоретико-методологічні засади дослідження особистості в сучасній психології / С. Д. Максименко // *Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія*; за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – 430 с.
14. Митина Л. Н. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Любовь Митина // *Вопросы психологии*. – 1977. – № 4. – С. 29-32.
15. Осницький А. К. Проблеми дослідження суб'єктної активності / А. К. Осницький // *Вопросы психологии*. – 1996. – № 1. – С. 5-19.
16. Пиняева С. В. Личностное и профессиональное развитие в период зрелости / С. В. Пиняева, Н. В. Андреев // *Вопр. Психологи*. – 1998. – №2. – С. 3-10.
17. Петровский А. В. К психологии активности личности / А. В. Петровский // *Вопросы психологии*. – 1975. – №3. – С. 26-38.
18. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія / Л. В. Помиткіна. – К.: Кафедра, 2013. – 381 с.
19. Татенко В. А. Психологія в суб'єктному вимірюванні: монографія / Віталій Александрович Татенко. – К.: Просвіта, 1996. – 404 с.
20. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К.: «Либідь», 2003. – 376 с.
21. Ткалич М. Г. Основні підходи до вивчення феномену самоактуалізації особистості в зарубіжній психології / М. Г. Ткалич, Д. О. Шутько // *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України та Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет»*; за ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – №1 (3) – 117 с.
22. Чепелева Н. В. Спрямованість особистості на розвиток як підґрунтя самопроекування / Н. В. Чепелева // *Психологія саморозвитку особистості: збірник наукових праць*; за ред. Н. В. Чепелевої, Я. Ф. Андреевої. – Чернівці – Київ, 2016. – 284 с. – С. 5-18.
23. Філоненко М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря: монографія / М. Філоненко. – К. ЦУЛ, 2015. – 334 с.

24. Bandura A. Self-efficacy: Toward to unifying theory of behavioral change / A. Bandura // Psychological

review, 1977. – Vol.84. – № 2. – P. 191-205.

## REFERENCES

1. Abulhanova, K.A. (1973). *O subiekte psichologicheskoi deyatel'nosti [About the psychological activity's subject]*. Moscow: Nauka [in Russian].
2. Balakhtar, V.V. (2018). Vplyv informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii na formuvannia profesiinoi kompetentnosti osobystosti fakhivtsia sotsialnoi roboty [Impact of information and communication technologies on the formation of social workers' professional competence]. *Information Technologies and Learning Tools*, 4, 93-104 Retrieved from: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/download/2066/1365> [in Ukrainian].
3. Balakhtar, V.V. (2018). Model stanovlennia osobystosti maibutnoho fakhivtsia z sotsialnoi roboty [Pattern of social worker's personality formation]. *Perspectives of science and education: The 3-rd International youth conference (July 6, 2018) SLOVO\WORD*, (pp. 303-314). New York, USA [in Ukrainian].
4. Ball, G. (2015). Psykholohiia profesiinoi diialnosti kriz pryzmu katehorii «osobystist» i «kultura» [Psychology of work through the prism of personality and culture categories]. *Kontseptualni zasady profesiinoho rozvytku osobystosti v umovakh yevro intehratsiinykh protsesiv: zb. nauk. Statei – Conceptual foundations of personality professional development in terms of European integration processes: collection of papers*. Kremen B.G., Dmitrichenko M.F., Nichkalo N.G (Eds.). Kyiv: NTU [in Ukrainian].
5. Brushlinskii, A.V. (2003). *Psihologiya subiekta [Psychology of subject]*. Saint-Petersburg: Aleteya [in Russian].
6. Vernik, O.L. (2017). Problematyka «zhyttyevoho shliakhu» u psykholohichnomu doslidzhenni. Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka [Problems of “life journey” in psychological research. Urgent issues of psychology: collection of scientific works of H. Kostiuk's institute of psychology]. *Ekolohichna psykholohiia – Ecological psychology*, 44, 30-50 Retrieved from: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v7/i44/5.pdf> [in Ukrainian].
7. Vygotskii, L.S. (1956). *Izbrannyye psihologicheskie isliedovaniya [Selected psychological works]*. Moscow, APN RSFSR [in Russian].
8. Guriievskia, V.M. (2014). Zastosuvannia refleksyvnoho pidkhodu v systemi derzhavnoho upravlinnia [Reflexive approach in the system of state management]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of National academy for state management under the President of Ukraine*, 1, 64-71. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu\\_2014\\_1\\_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2014_1_12) [in Ukrainian].
9. Zeier, E. F. (2005). *Psihologiya profesii. Uchebnoie posobie [Psychology of profession. Study guide]* [in Russian].
10. Zubkova, I. Yu. (2003). Psykholohichni osoblyvosti Ya-obrazu vchytelia profesionala za strukturnymy komponentamy tsilisnoi modeli [Psychological features of teacher's self-image according to the integral model structural components]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical psychology and social work*, 5, 4-11 [in Ukrainian].
11. Losieva, N.M. (2007). Samorealizatsiia osobystosti vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu yak zahalno pedahohichna problema [University teachers' personality self-fulfillment as a pedagogical issue]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Harkiv [in Ukrainian].
12. Lukasevych, O.A. (2013). Subiekt, subiektnist i vchynkova diialnist [Subject, subjectivity and activity]. *Problemy suchasnoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy ta Derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu «Zaporizkyi natsionalnyi universytet» - Challenges of modern psychology: collection of scientific works of H. Kustiuk's institute of psychology of NAES of Ukraine and State higher educational institution “Zaporizhzhia national university”*, 1 (3), 44-49. S.D. Maksymenko, N.F. Shevchenko, M.G. Tkalych (Eds.). Zaporizhia: ZNU [in Ukrainian].
13. Maksymenko, S.D. (2015). Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia osobystosti v suchasni psykholohii [Theoretical and methodological foundations of personality psychology]. *Osobystist u rozvytku: psykholohichna teoriia i praktyka: monohrafiia – Developing personality: psychological theory and practice: monograph*. S.D. Maksymenko, V.L. Zlyvkova, S.B. Kuzikova (Eds.). Sumy: SumDPU imeni A.S. Makarenka [in Ukrainian].
14. Mitina, L.N. (1977). Lichnostnoe i profesionalnoe razvitie cheloveka v novuh sotsialno-ekonomicheskikh usloviyah [Personality and personal human development under new socio-economical conditions]. *Voprosy psihologii – Issues of psychology*, 4, 29-32 [in Russian].
15. Osnitskii, A.K. (1996). Problemy isledovaniya subiektivnoy aktivnosti – Challenges of subjective activity study. *Voprosy psihologii – Issues of psychology*, 1, 5-19 [in Russian].
16. Piniiaeva, S.V. (1998). Lichnostnoe i profesionalnoe razvitiie v period zrelosti [Personal and professional development in maturity age]. *Voprosy psihologii– Issues of psychology*, 2, 3-10 [in Russian].
17. Petrovskiy, A.V. (1975). K psihologii aktivnosti lichnosti [On the personal activity psychology]. *Voprosy psihologii – Issues of psychology*, 3, 26-38 [in Russian].

18. Pomytkina, L.V. (2013). *Psyholohiia priniattia osobystistiu stratehichnyh zhyttievych rishen. Monografiiia [Psychology of making strategic life decisions. Monograph]*. Kyiv: Kafedra [in Ukrainian].

19. Tatenko, B.A. (1996). *Psikhologiia v subiektnom izmerenii: monografiiia [Psychology in subject dimension: monograph]*. Kyiv: Prosvita [in Russian].

20. Tytarenko, T.M. (2003). *Zhyttievyi svit osobystosti u mezhakh i za mezhamy budennosti [Life of a personality in terms and outside everyday problems]*. Kyiv: "Lybid" [in Ukrainian].

21. Tkalych, M.G. (2013). Osnovni pidkhody do vyvchennia fenomenu samoaktualizatsii osobystosti v zarubizhnii psykholohii [Basic approaches to the study of personality self-actualization phenomenon in foreign psychology]. *Problemy suchasnoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy ta Derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu «Zaporizkyi natsionalnyi universytet – Challenges of modern psychology: collection of scien-*

*tific works of H. Kostiuk's institute of psychology of NAES of Ukraine and State higher educational institution "Zaporizhzhia national university", 1 (3), 117.* S.D. Maksymeno, N.F. Shevchenko, M.G. Tkalych (Eds.). Zaporizhia: ZNU [in Ukrainian].

22. Chepelieva, N.V. (2016). Spriamovanist osobystosti na rozvytok yak pidgruntia samoproektuvannia [Personality focus on the development as a basis for self-design]. *Psykhohiia samorozvytku osobystosti : zbirnyk naukovykh prats. – Personality development psychology: collection of scientific works, 284, 5-18.* N.V. Chepelieva, Ya.F. Andreieva (Eds.). Chernivtsi-Kyiv [in Ukrainian].

23. Filolenko, M. (2015). *Psykhohiia osobystisnoho stanovlennia maibutnoho likaria: monografiia [Psychology of future doctor's personal development: monograph]*. Kyiv: CUL [in Ukrainian].

24. Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward to unifying theory of behavioral chang. *Psychological review, 2, 191-205.*

**Valentyna Balakhtar**

*PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), associate professor,  
Department of Pedagogy and Social Work,  
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,  
2, Kotsyubinskoho Str., Chernivtsi, Ukraine*

#### PROFESSIONAL AND PERSONAL FORMATIONS AT VARIOUS STAGES OF SOCIAL WORKERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT

The paper aims to highlight the essence of social workers' personality development and to carry out an empirical research of professional and personal formations emerging at various stages of social work experts' professional development. In order to reach the goal, the following basic theoretical and methodological approaches to the issue of personal development have been reviewed: psychodynamic, behavior and cognitive, existence and humanistic, activity, subject and deed, genetic and design, acmeological, axiological, reflexive, etc. The personal development term is interpreted ambiguously by scientists, as they are focused on different issues of this phenomenon (formation, development, regulation, etc.). The empirical research involved 625 social work experts living in different regions of Ukraine being at different stages of professional development. The following research methods have been applied: psychodiagnostic methods for studying components and formations of the respondents' personal development, an author's inventory of incomplete sentences, mathematical methods (correlation, dispersion and factor analysis). Statistical data processing was performed using SPSS (23.0 version). It has been found that most respondents' professional and personal formations level is below average. Statistically significant differences between social workers' personal development level and their gender, place of residence, work experience, etc. have been revealed. It has been found that the female social work experts' personal development indicators are higher than those of the male respondents. Besides, the city social work experts have higher indicators of personal development as compared to those living in the country. The peculiarities of personal development of the social workers according to the work experience have shown its positive and dynamic nature.

**Keywords:** social work, specialist, stages of professional development, professional and personal formations.

*Подано до редакції 02.10.2018*